

ONTDEK DE

Romeinen

Gratis uitgave bij de Romeinenweek | 25 april t/m 3 mei 2020

SCHATTEN UIT DE BODEM

HOE NEDERLAND
ZIJN ROMEINSE
VERLEDEN ONTDEKT

VELE
ACTIVITEITEN
IN HET HELE LAND

In samenwerking met
Historisch Nieuwsblad

nu

romeinen
week

WIE VAN GESCHIEDENIS HOUDT LEEST HISTORISCH NIEUWSBLAD

Neem nu een jaarabonnement op Historisch Nieuwsblad
voor slechts € 69,95 i.p.v. € 87,89

Historisch Nieuwsblad is het toonaangevende geschiedenismagazine van Nederland dat iedere maand de actualiteit in een historische context plaatst. Altijd scherpzinnig en nuchter en in relatie met de huidige maatschappelijke, sociale en politieke ontwikkelingen.

Uw voordelen als abonnee van Historisch Nieuwsblad:

- Ontvang het nieuwe nummer thuis nog voordat het in de winkel ligt.
- Krijg korting op evenementen als het Geschiedenis Festival, de collegedagen en de historische reizen.
- Profiteer van bijzondere aanbiedingen op historische boeken en betaal geen verzendkosten in de webshop.
- Lees als eerste de nieuwsbrief waarin verbanden worden gelegd tussen het verleden en het heden.

**NIEUWSGIERIG? GA NAAR: [HISTORISCHNIEUWSBLAD.NL/ABONNEE](https://www.historischnieuwsblad.nl/abonnee)
OF BEL DE KLANTENSERVICE: 088 700 2799**

VOORAF

Van 25 april tot en met 3 mei 2020 vindt de zevende editie van de Nationale Romeinenweek plaats. In het hele land zijn er activiteiten voor jong en oud rond de geschiedenis van de Romeinse tijd in Nederland.

Grote schat

Over iets meer dan een jaar wordt bekend of de Neder-Germaanse limes op de UNESCO-werelderfgoedlijst komt. Voor de UNESCO betekent het *business as usual*: ambtenaren gaan aan de slag om te kijken of de aanvraag tot in de voetnoten klopt met de internationaal opgestelde regels. Dat hebben ze al 1127 keer gedaan.

Voor liefhebbers van de Neder-Germaanse limes is de beoordeling wel spannend. Want dit erfgoed wijkt af van illustere voorbeelden die al op de lijst staan doordat er bovengronds vrijwel niets van te zien is. Reconstructies tellen niet mee bij UNESCO en bovengronds zijn vrijwel alle Romeinse resten verdwenen, op een deel van het aquaduct van Nijmegen en wat verdwaald muurwerk in Keulen na.

De grote schat van de Neder-Germaanse limes ligt geheel onder de grond, als een gigantische Romeinse databank die alleen met archeologische middelen kan worden ontsloten.

Als de UNESCO de werelderfgoedstatus toekent, betekent dat de ultieme erkenning van het archeologische belang van de limes. Triomfantelijk zal onze onzichtbare limes straks staan tussen archeologische glamoursites als de Pont du Gard, Tarragona, de Muur van Hadrianus, Leptis Magna en Palmyra.

Behalve de limes bevat de Nederlandse bodem nog veel meer antieke resten, van Zeeland tot Friesland en van Limburg tot Texel. Maar wat hebben de burgers daaraan? Het verhaal dat zich ondergronds schuilhoudt, moet op een of andere manier bovengronds zijn weerslag krijgen. Pas dan kan het verleden een betekenis krijgen en gaan leven. Daar ligt nog een grote uitdaging voor iedereen die bezig is met het erfgoed. Velen doen hun stinkende best door publieksboeken te schrijven, fiets- en wandelroutes uit te zetten en visualisaties op Romeinse sites te leggen, maar het blijft lastig om iets uit te leggen wat je niet kunt zien.

RomeinenNU probeert al jaren om de Romeinse tijd in Nederland beter voor het voetlicht te brengen. We hebben stellig de indruk dat er op dit vlak grote vooruitgang is geboekt, mede dankzij talloze initiatieven in het hele land. Laten we vooral zo doorgaan!

Met de Nationale Romeinenweek van 2020 hopen we weer een nieuwe impuls te geven aan deze dynamiek. Dit jaar focussen we op archeologie, de boeiende wetenschap die steeds meer van het verleden ontrafelt, en die inspireert om datzelfde verleden weer tot leven te brengen.

Paul van der Heijden

INHOUDSOPGAVE

4 IN DE KLEI

Hoe Nederland zijn Romeinse verleden ontdekte.

8 LEESVOER

De nieuwste boeken over Romeins Nederland

9 DE ZEE OP

Transport over de Rijn was van uitermate groot belang.

12 BEELDBEPALEND

De elf belangrijkste Romeinse bodemvondsten van ons land.

14 TOPVONDST

Het bijzondere verhaal van een Romeinse ruitershelm

16 SCHATGRAVEN

Deze tips helpen je op weg als amateurarcheoloog.

18 LIMES

Fort Carvium aan de Dam.

21 AGENDA

Activiteiten en evenementen tijdens de Romeinenweek.

DE NATIONALE ROMEINENWEEK IS EEN INITIATIEF VAN:

RomeinenNU en Romeinse Limes Nederland.

De Nationale Romeinenweek wordt mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Redactie en medewerkers

Mariëlla Beukers (coördinatie), Anneloe Brakel (stagiaire), Jasper de Bruin, Geertje Dekkers, Evert van Ginkel, Paul van der Heijden, Wouter Hinrichs, Mirjam Janssen (eindredactie), Annemarie Lavèn (eindredactie), Key Tengeler, Darinka Thijs, Bram van der Wilt (beeldredactie).

Beeldbewerking cover

Maartse Hazen
Ontwerp en vormgeving
Yke Bartels, Erik Flokstra (Pixels&inkt) en Twin Media BV

Druk HaboDacosta, Vianen
Deze uitgave is een coproductie van Historisch Nieuwsblad en RomeinenNU.

Nadat de Romeinen uit Nederland waren vertrokken, vergaten de meeste bewoners dat ze ooit hier waren geweest. Totdat liefhebbers oog kregen voor de sporen die ze hadden achtergelaten. Langzaam ontwikkelde zich de archeologische wetenschap, waardoor we de fascinerende Oudheid steeds beter leren kennen.

DOOR EVERT VAN GINKEL

ROMEINSE SPOREN IN DE HOLLANDSE KLEI

Wie in de Middeleeuwen door de Lage Landen reisde, zag hier en daar nog stenen fundamente van Romeinse forten, stadsmuren en voorname huizen. Utrecht, de grootste en belangrijkste stad in die dagen, was gebouwd op en om de restanten van een Romeins fort en steden als Nijmegen en Maastricht hadden al even oude wortels. Toch hadden weinig bewoners enige notie van de vroegere Romeinse aanwezigheid in de Nederlanden. Want als daar ooit iets over was opgeschreven, lag die informatie verborgen in buitenlandse kloosters. Van een serieuze geschiedschrijving was geen sprake. Hier en daar klonk het Romeinse verleden misschien nog door in plaatselijke sagen en legenden. Men wist via de Bijbel dat er ooit Romeinen hadden bestaan, maar hun betekenis moet voor de middeleeuwse Nederlanders volstrekt duister zijn geweest. Dat veranderde in de eerste helft van de zestiende eeuw, een periode die we de Nederlandse Renaissance zouden kunnen noemen. Achter elkaar werden toen ontdekkingen gedaan uit de Romeinse tijd: in Katwijk, Valkenburg, Leiden, Woerden,

Utrecht en Nijmegen. Die vondsten werden bovendien in een passend historisch kader geplaatst. Dat kader werd gevormd door de werken van geschiedschrijver Tacitus, waarin onze streken werden genoemd, en die eind vijftiende eeuw waren herontdekt en in druk verschenen.

Eind zestiende eeuw verscheen bovendien een gedrukte versie van de 'kaart van Peutinger', een middeleeuwse kopie van een Romeinse wegenkaart, waar ons land en verschillende – nog onbekende – plaatsnamen op te zien waren.

Binnen een eeuw kreeg Nederland een Romeinse geschiedenis en een ruime collectie bijpassende vondsten. Die vonden snel hun weg naar fanatieke en/of rijke verzamelaars.

Die liefhebbers waren de voorlopers van de latere archeologen, maar van archeologisch onderzoek in de huidige betekenis was voorlopig nog geen sprake. Terwijl de 'oudheidkundigen' zich verlustigden in de fraaie voorwerpen die ze hadden vergaard, werden op de vindplaatsen de sporen van Romeinse bewoning zonder omhaal gesloopt. Stenen van de 'Brittenburg' bij

DUIDELIJKE SPOREN

Opgraving in Vechten, eind negentiende eeuw.

PIONIER

Caspar Reuvers is de eerste die diepgravend onderzoek van een Romeinse vindplaats uitvoert.

directeur van het nieuwe Rijksmuseum van Oudheden. Rond 1830 groef hij delen van een Romeins stadje op, die lagen op het Voorburgse landgoed Arentsburgh. Hij vermoedde dat dit de plaats Forum Hadriani was, die op de kaart van Peutinger werd genoemd. Latere onderzoekers hebben hem gelijk gegeven. Zijn vondsten en – wat veel belangrijker is – zijn gedetailleerde documentatie worden nog steeds in 'zijn' Leidse museum bewaard. Reuvens was in ons land zijn tijd ver vooruit. Het zou nog lang duren voordat hier zijn niveau van bodemonderzoek werd geëvenaard. Maar de oprichting van het Rijksmuseum van Oudheden in 1818 had er wel toe geleid dat er snel meer aandacht kwam voor bodemvondsten uit de Romeinse tijd en andere perioden. Meer dan vroeger kwamen die voortaan in openbare collecties terecht, in plaats van in studeerkamers van amateurgeleerden. Museumbezoek was in de

negentiende eeuw weliswaar een liefhebberij van weinigen, maar veel meer mensen dan daarvoor konden de voortbrengselen van de antieke beschavingen bewonderen. En steeds meer ontdekkingen van oude bodemsporen werden gemeld, en steeds minder werden er zonder meer weggespit door boeren en bouwers.

**SPOREN VAN
 ROMEINSE BEWONING
 WERDEN
 ZONDER OMHAAL
 GESLOOPT**

Limes

Op de kaart van Peutinger stonden langs de Rijn heel duidelijk Romeinse plaatsen aangegeven. Uit antieke bronnen was bekend dat die rivier ooit de noordgrens, de *limes*, was geweest van het Romeinse Rijk. Maar wat voor plekken waren die Romeinse plaatsen eigenlijk?

Daar kwam men stukje bij beetje achter toen in Leiden, Woerden en Utrecht overduidelijke Romeinse voorwerpen aan het licht kwamen.

De eerste grote structuren werden in de jaren 1860 blootgelegd toen bij Bunnik een fort werd gebouwd voor de (Nieuwe) Hollandse Waterlinie. Precies op die plek, bij het buurtschap Vechten, hadden de Romeinen 1850 jaar eerder óók een fort gebouwd. Op een altaarsteen, die in 1869 →

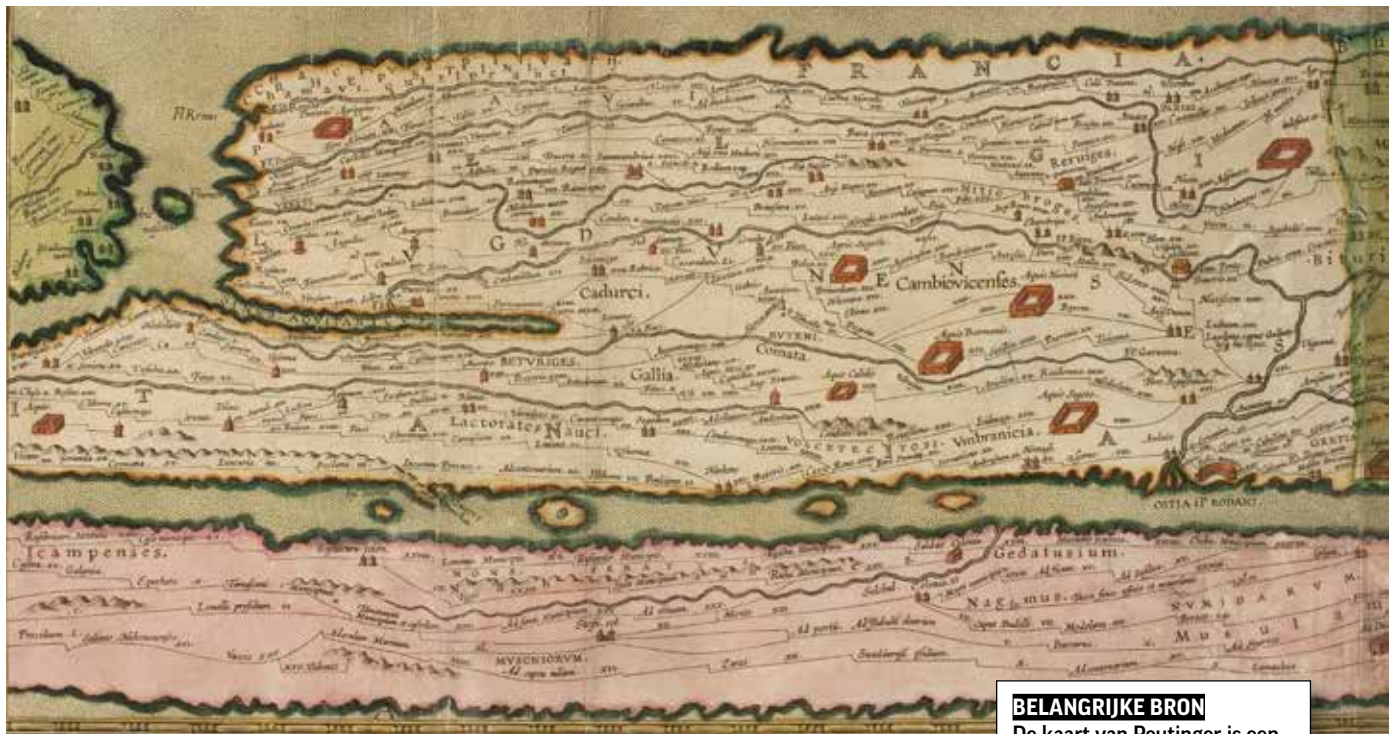
Katwijk werden gretig uitgebroken om in nieuwe huizen te worden verwerkt, en ijverige Nijmegenaren maakten metselkalk van de Romeinse muurresten die overal in en om hun stad te zien waren.

Lessen uit Pompeii

Ergens halverwege de achttiende eeuw drong bij sommige oudheidvorsers het besef door dat een Romeinse gem, munt of mantelspeld wel mooi stond in het privé-rariteitenkabinet, maar dat die voorwerpen méér informatie konden opleveren als ook duidelijk was in welke context ze waren gevonden. De ontdekking van de Romeinse stad Pom-

peii, in het jaar 79 zo ongelukkig bedolven onder vulkanische as en daardoor prachtig bewaard, was in dit opzicht een eyeopener. Daar werden niet alleen op de bekende manier schatten naar boven gehaald, maar werden restanten van gebouwen ook zorgvuldig opgemeten en weergegeven op plattegronden. Het ondergrondse Romeinse verleden kwam letterlijk op de kaart te staan.

In Nederland was een jonge classicus, Caspar Reuvens (1793–1835), de eerste die een vergelijkbaar diepergravend onderzoek van een Romeinse vindplaats uitvoerde. Op zijn vijfentwintigste was hij benoemd tot hoogleraar in de oudheidkunde en

BELANGRIJKE BRON

De kaart van Peutinger is een middeleeuwse kopie van een Romeinse wegenkaart.

werd opgegraven, stond de vroegere naam van de plaats: Fectio. De 'archeologie' ter plekke kwam aanvankelijk nog steeds neer op het verzamelen van topstukken, die naar Leiden werden gebracht (en daar nog te zien zijn).

Pas rond de Eerste Wereldoorlog kreeg Nederland serieuze opvolgers van Reuvens, die de naam 'archeoloog' waardig waren. De classicus en Leidse museumdirecteur Jan Hendrik Holwerda ((1873–1951) was de eerste. Hij was buitengewoon geïnteresseerd in het Romeinse verleden van Nederland en had zijn korte opleiding – één dag! – genoten bij de opgraving van een Romeins fort in Duitsland. Vanaf de Eerste Wereldoorlog zette hij op tal van plekken de spade in de grond: Valkenburg, Voorburg, Utrecht, Wijk bij Duurstede, Vechten, Nijmegen. Zijn vaardigheden als opgraver bleken echter kleiner dan zijn enthousiasme, zijn eigenwijsheid én zijn populariteit bij een breed publiek. Als verteller bleef hij lange tijd invloedrijk, maar als archeoloog werd hij al snel overvleugeld door zijn voormalig assistent Albert Egges van Giffen (1884–1973), die veel beter begreep hoe een archeologische vindplaats met schep en troffel moest worden ontleed. Ook hij

groef op in Vechten, maar vooral zijn werk op het Utrechtse Domplein in de jaren dertig en in Valkenburg in de jaren veertig was van grote betekenis. Je kunt gerust stellen dat hij de eerste echte limesonderzoeker in Nederland is geweest. Van Giffen was ook de grondlegger van de naoorlogse moderne Nederlandse archeologie.

We mogen daarbij niet zijn tijdgenoten vergeten die elders in het land probeerden de archeologische sporen te documenteren, al hadden ze daarvoor weinig middelen en hadden ze geen universitair instituut achter zich, zoals Van Giffen dat in Groningen had. Diverse sporen van Romeinse villa's in Limburg en de befaamde thermen van Heerlen zijn door hun inspanningen gedocumenteerd en deels behouden.

Stroomversnelling

Na 1945 werd Nederland in snel tempo heropgebouwd. Maatschappij en landschap kwamen in een stroomversnelling. Overal werd gegraven en gebouwd; steden groeiden razendsnel uit hun vooroorlogse jasje; een fijnmazige infrastructuur van autowegen en bedrijventerreinen werd aangelegd. Bij al dat werk kwamen de resten uit het verleden tevoorschijn, in grotere hoeveelheden dan ooit tevoren. Omdat er nu

meer kennis over en meer belangstelling voor die resten was, werd er ook meer opgegraven dan ooit.

Jarenlang deed een groep van enkele tientallen beroepsarcheologen, gesteund door hun technisch personeel en een paar honderd amateurarcheologen, al dat werk. Menskracht en financiering bleven ver achter bij de opgave. Wat dat betreft was de situatie weinig anders dan vóór de oorlog, al was er sinds 1940 een Monumentenwet. De vele 'noodopgravingen' hebben een enorme hoeveelheid vondsten en kennis opgeleverd, vooral ook op het gebied van de Romeinse archeologie. De legioensvesting in Nijmegen, de schepen van Zwammerdam, de Gallo-Romeinse tempel in Elst, het fort in het Zeeuwse Aardenburg en het villacomplex bij het Brabantse Hoogeloon zijn voorbeelden van belangrijk onderzoek uit die tijd.

Na opgravingen bij Rijswijk en Oss drong ook het besef door dat er iets had bestaan als een provinciaal Romeins platteland. Op vondsten van die locaties – die nog lang niet allemaal tot in de details zijn uitgewerkt – berust een groot deel van de kennis waarvan de archeologen van nu profiteren.

ONTDEK 2000 JAAR UTRECHT

GA OP EEN
ONDERGRONDSE
TIJDREIS
VAN ROMEINEN
TOT NU

DOM
UNDER

UTRECHT

BOEK JE TICKET ONLINE VIA [DOMUNDER.NL](https://domunder.nl)

museum het valkhof nijmegen

kunst en
archeologie

ARCHEOLAB

Ontdek de Romeinen!
Voor jong en oud

www.museumhetvalkhof.nl

DE ROMEINEN BIJ UITGEVERIJ OMNIBOEK

Uitgeverij Omniboek

€22,50

Bewoners van de Lage Landen

In *Wee de overwonnenen* vertelt archeoloog Alexander van de Bunt over de vroege bewoners van onze streken. Wij kennen deze volkeren vooral via de Romeinen, met name dankzij Julius Caesar en Tacitus. Maar wie woonden er in de Lage Landen? Wat waren hun gebruiken? Welke taal spraken ze? Welke goden vereerden ze? En vooral: waar kwamen ze precies vandaan? Levendig beschrijft Van de Bunt vele cruciale gebeurtenissen, zoals de Slag bij het Teutoburgerwoud en de Bataafse Opstand. Ook gaat hij in op de relatie tussen Germanen, Kelten en Romeinen, en laat hij zien dat globalisering en migratie van alle tijden zijn. *Wee de overwonnenen* is een diepgravend boek voor iedereen die meer wil weten over de Bataven, de Friezen, de Cananefaten en andere stammen in het huidige Nederland en België rond het begin van de jaartelling.

Verloren culturen

Als het over de Oudheid gaat, worden steevast de Romeinen, de Assyriërs en de Egyptenaren behandeld. Maar er is meer te vertellen. In *Vergeten volkeren* onttrekt Philip Matyszak veertig relatief onbekende volkeren aan de vergetelheid, zoals de Amorieten, de Kanaänieten, de Filistijnen, de Messenen, de Numidiërs, de Bataven, de Vandalen en de Visigoten. Het boek is in kleur uitgevoerd met vijftig speciale kaarten.

€29,99

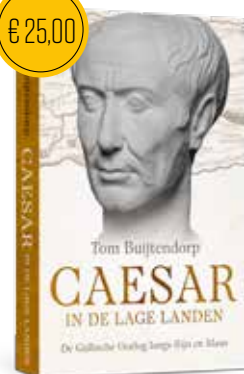
Ongeletterde voorouders

De barbaren van Peter Bogucki geeft een overzicht van de voorouders van de hedendaagse Europeanen. De oude beschavingen van Rome en Griekenland stonden niet op zichzelf. Ten noorden van deze mediterrane samenlevingen leefden ongeletterde volkeren, van de Atlantische Oceaan tot aan de Oeral. Bogucki vertelt ook hun verhaal.

€25,00

€25,00

Caesar was hier

Tom Buijtdorp laat op basis van een reeks nieuwe ontdekkingen, zoals vondsten in een Karolingisch handschrift, een gezichtsreconstructie van Caesar in het Rijksmuseum van Oudheden en rapporten van een Romeinse legerofficier, zien dat de plaatsen waar Caesar in Nederland en België verbleef nu nog zijn aan te wijzen.

Romeinse grenzen

Luit van der Tuuk schrijft zeer toegankelijk over de Romeinse aanwezigheid in de Lage Landen. Hij behandelt de Neder-Germaanse limes, die dwars door Nederland liep en Gallië moest beschermen tegen de Germanen. Het boek is volledig geïllustreerd in kleur, met kaarten en tijdlijnen.

€15,00

NU VERKRIJGBAAR IN DE (WEB)WINKEL **OMNIBOEK.NL**

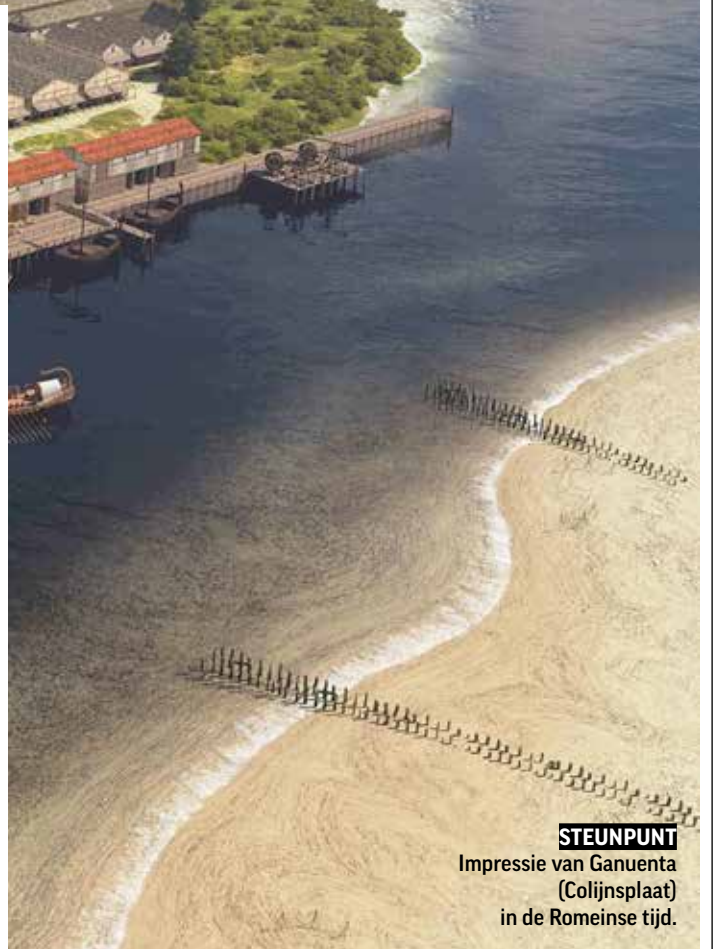
De verlorene kustwacht van het Rijk

De Rijn en de Noordzee waren van groot belang voor de Romeinen. Nieuw ontdekte sporen in en langs het water veranderen onze blik op het leven in hun rijk, vertellen archeoloog Tom Hazenberg en schrijver Tom Buijtenburg.

DOOR KEY TENGELER

Transport over water was alles,' zegt Tom Hazenberg. Met zijn bedrijf Hazenberg Archeologie geeft hij archeologisch advies en de Romeinen vormen zijn specialisme. Al ruim 25 jaar is hij betrokken bij de opgravingen langs de **limes**, de noordgrens van het Romeinse Rijk die in de Lage Landen de Rijn volgde. 'Transport over land was al gauw twintig keer zo duur als over water, en bovendien duurde het langer,' legt Hazenberg uit. 'Daarom was een rivier als de Rijn voor de Romeinen zo belangrijk.'

Bovendien gaf de Rijn toegang tot de Noordzee en het land aan de overkant: Britannia. Dat was rijk aan grondstoffen zoals lood, tin en ijzer, en →

STEUNPUNT

Impressie van Ganuenta
(Colijnsplaat)
in de Romeinse tijd.

de inwoners produceerden gewild aardewerk en sieraden. Voor de Romeinen maakte dat Britannia tot een belangrijke provincie en daarom was beheersing van de Rijn cruciaal.

Beland in een jongensboek

Om de Rijn te beschermen bouwden de Romeinen forten – *castella* – en daarvan hebben archeologen veel resten gevonden. Maar er is ook een mysterieus geval: een castellum dat helemaal aan het eind van de limes stond, in de buurt van het huidige Katwijk. Het heette Lugdunum en is ook wel bekend als ‘Brittenburg’. Daarvan zijn de sporen moeilijk traceerbaar. Lange tijd lieten archeologen het fort links liggen, in de veronderstelling dat er ter plekke weinig te vinden viel. Maar toen schrijver Tom Buijtenburg voor zijn boek *Brittenburg* in de archieven ging graven, wist hij lang vergeten eindjes aan elkaar te knopen. Hij gebruikte onder meer antieke bronnen uit het jaar 69 n.Chr., toen in de Lage Landen de Bataafse Opstand plaatsvond. ‘In die bronnen worden twee plekken genoemd,’ legt Buijtenburg uit: ‘Romeins Nijmegen en “een extra groot fort aan de oceaan voor twee cohorten”.’ Dat leek over Lugdunum te gaan, en vanwege de twee cohorten – het dubbele van de normale bemanning voor een castellum – concludeerde Buijtenburg dat het een belangrijke plek moest zijn geweest: ‘Daar moest meer over te vinden zijn.’

Buijtenburg stuitte op een bijzondere archeologische geschiedenis. In de loop van de tijd is het fort waarschijnlijk onder de duinen terechtgekomen, om aan het eind van de Middeleeuwen weer op te duiken. ‘Precies 500 jaar geleden, in 1520, werd de ruïne voor het eerst opgegraven, door graaf Jan II van Wassenaar,’ vertelt Buijtenburg. ‘Hij dacht dat zijn voorvaders in de Romeinse versterking hadden gewoond. Hij hoopte daar tijdens de opgraving bewijzen voor te vinden.’ Het was de eerste keer dat een fort aan de Nederlandse limes werd opgegraven voor onderzoek in plaats van voor schatgraverij. ‘Op een kaart uit 1550 staat met een kruis aangegeven waar de Brittenburg lag en er bleek al in 1552 een plattegrondtekening te zijn gemaakt, de oudste van een castellum ter wereld. Daarop stond dat de resten “1200 passen” van de Katwijkse Andreaskerk in zee lagen.’ Buijtenburg straalt: ‘Met die aanwijzingen probeerde ik het fort te lokaliseren. Het was alsof ik in een jongensboek was beland.’

Storm

Na het onderzoek door Jan van Wassenaar verdween de Brittenburg steeds verder in zee. In 1749 is tijdens

HET LIJKT ALSOF
DE BRITTENBURG ZIJN
MYSTERIES GRAAG
VOOR ZICHZELF
HOUDT

extreem laagwater voor het laatst een tekening gemaakt van een klein restant van het fort.

Twee eeuwen later, in 1959, zochten duikers een dag lang naar de resten. Het was de eerste maritieme archeologische expeditie van Nederland. Helaas vonden ze niets. Een jaar later deden ze nog een poging, dit keer twee weken lang.

Buijtenburg: ‘Alles was ver van tevoren voorbereid. Ze hadden een moment in augustus uitgekozen om de kans op helder weer zo groot mogelijk te maken. Maar ze hadden de weergoden tegen zich. Het stormde, waardoor er nauwelijks goed onderzoek te doen viel.’ Zo viel de onderneming in het water.

In augustus 2018 ondernam Buijtenburg een nieuwe zoektocht. Met subsidie van de provincie Zuid-Holland ging hij mee met een schip van het Vlaams Instituut voor de Zee om met een speciaal meetapparaat twee dagen diep in de zeebodem kijken. ‘Maar ook wij hadden storm,’ zegt hij. Het lijkt alsof de Brittenburg zijn mysteries graag voor zichzelf houdt. ‘Uiteindelijk hebben we slechts een halve dag goede data kunnen verzamelen.’ Wel vond de expeditie een oude watergeul. ‘Met meer metingen op dezelfde manier kunnen we hopelijk de oever van de Romeinse Rijn traceren. Het fort moet daar vlakbij hebben gelegen.’

VERGEEFSE SPEURTOCHT

In 1959 gaan duikers op zoek naar de Brittenburg.

VOORGOED VERDWENEN?

Dit zestiende-eeuwse schilderij toont de plattegrond en mogelijke vondsten uit de Brittenburg.

GROTE VONDST

Een van de schepen die in de jaren zeventig is ontdekt bij Zwammerdam.

Behalve de – vermoedelijke – resten van de Brittenburg liggen er meer Romeinse sporen langs de Noordzeekust. Zo zijn in Den Haag en omgeving resten gevonden van forten aan de Scheveningseweg en bij Ockenburg. En er zijn aanwijzingen voor mogelijke forten bij Voorne-Putten, Goederede en Oranjezon in Zeeland.

Ondersteuningsposten

In de Romeinse tijd lagen die vermoedelijke forten niet direct aan de kust, maar een stukje landinwaarts. Tom Hazenberg denkt daarom dat het niet gaat om klassieke castella, zoals die gevonden zijn langs de Rijn, maar om een soort ondersteuningsposten. Dichter bij de kust lagen waarschijnlijk wel echte castella, waarvan de resten inmiddels door de golven zijn weggeslagen. 'Die kustforten dienden als eerste verdedigingslinie tegen vijanden die over het water aanvielen. Braken ze door die linie, dan werden ze opgewacht door de Romeinse soldaten die verder in het binnenland gelegerd waren, in de ondersteuningsposten.'

In forten als bij Goederede en Oranjezon dus. 'Zo deden de Romeinen dat ook op andere plekken

langs de grens. Op die manier konden ze de belangrijkste regio's in het binnenland verdedigen zonder dat ze langs de hele limes soldaten hoefden te stationeren.'

Onzekere oversteek

De nieuwe vondsten, van mogelijke forten maar ook van boten en werkplaatsen, veranderen de ideeën over transport in de Romeinse tijd. Hazenberg: 'We hebben in Nederland spullen gevonden uit het hele Romeinse Rijk en het is duidelijk dat er grote handelsroutes waren van de Middellandse Zee naar de Lage Landen en Britannia. Maar er is nog veel discussie over hoe die liepen. Voeren de Romeinen over binnenrivieren met op enkele plekken grote overslagpunten waar landvervoer tussen rivieren de vracht overnam? Of gingen de meeste goederen buitenom, over zee, langs de westkust van het Europese continent?'

Hazenberg heeft net de eerste bijeenkomst achter de rug van een nieuw internationaal project over dat soort grote lijnen: Bridging the North Sea. 'We vragen ons bijvoorbeeld af hoe de Romeinen de oversteek naar Britannia maakten. Waren de schepen zeewaardig genoeg om de Noordzee in één keer over te steken naar de Muur van Hadrianus in Noord-Engeland? Of moesten ze eerst afzakken naar Boulogne-sur-Mer bij Calais, daar het Kanaal oversteken en dan helemaal langs de Britse oostkust naar het noorden? Er valt nog heel veel te ontdekken.'

MEER WETEN

Limesbezoekerscentrum NIGRVM PVLLVM (Nigrum Pullum) Zwammerdam

In de jaren zeventig werden bij Zwammerdam resten van een castellum en schepen gevonden. Op de vindplek staat nu het Limesbezoekerscentrum NIGRVM PVLLVM: www.nigrumpullum.nl.

Museumpark Archeon Alphen aan den Rijn

Hier kunt u live meekijken met de restauratie van de Zwammerdamschepen: www.archeon.nl.

Castellum Hoge Woerd Utrecht

Bekijk het Romeinse schip *De Meern 1*: www.castellumhogewoerd.nl.

11 BIJZONDERE VONDSTEN

1 Mijlpalen Den Haag
In Den Haag ontdekten archeologen in 1997 vier Romeinse mijlpalen uit de tweede eeuw. De mijlpalen stonden naast een belangrijke Romeinse weg, die de Maas en de Rijn verbond. De inscripties op de palen tonen de naam van de keizer, het jaar waarin ze geplaatst werden en de

afstand naar Forum Hadriani, de hoofdstad van de regio.

2 Castellum Valkenburg
Nergens in Nederland is zo intensief onderzoek naar het Romeinse verleden gedaan als in Valkenburg. Archeologen vonden hier het eerste Romeinse castellum,

Praetorium Agrippinae. Dit militaire hoofdkwartier stamt uit 39/40 n.Chr. De opdrachtgever was keizer Caligula. Hij noemde het naar zijn overleden moeder Agrippina.

3 Nehalennia altaren in Zeeland
Sinds 1970 zijn in Zeeland ruim 300 altaren en altaarfragmenten ontdekt van de lokale godin Nehalennia. Dat was een Germaanse godin van de zeevaart, die ook door de Romei-

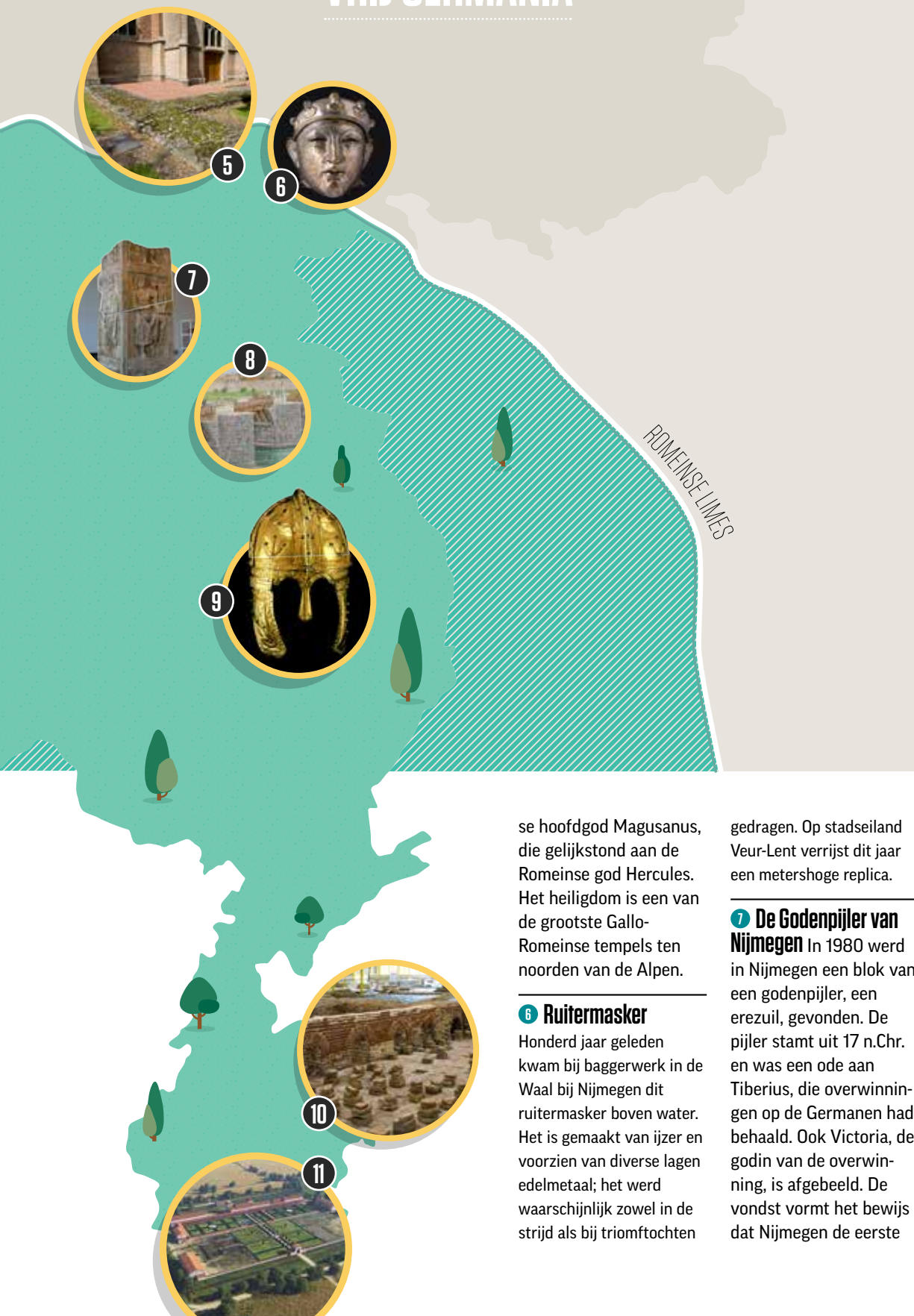
nen werd vereerd. Zeeland was in die tijd een belangrijke plaats voor de overzeese handel naar Britannia. Maar dat was een gevaarlijke reis. Zeelieden bouwden daarom altaren voor hun godin Nehalennia, in de hoop dat zij voor een veilige overtocht zorgde.

4 Schepen Zwammerdam
Tussen 1971 en 1974 ontdekten archeologen in Zwammerdam

zes Romeinse schepen. Ze waren goed geconserveerd in de veengrond, en bijna compleet. De vondst kreeg internationaal veel aandacht. Zwammerdam ligt langs de Romeinse noordgrens, de limes. Er lag ook een fort, Nigrum Pullum.

5 Een tempel in Elst
Door bombardementen tijdens WO2 kwamen in Elst resten van een tempel bloot te liggen. Het bleek te gaan om het heiligdom van de Bataaf-

VRIJ GERMANIA

stad van het huidige Nederland was.

8 De brug van een Romeins fort Duikers troffen bij Cuijk een Romeinse brug aan, die hoorde bij een fort. De Romeinen staken via de 450 meter lange brug de Maas over. Het fort lag strategisch: vanaf hier konden ze de rivier in de gaten houden.

9 De gouden Peelhelm Een turfsteeker ontdekte deze vergulde zilveren helm in een Brabants moeras. De helm is nog in perfecte staat. Het is een uitzonderlijke archeologische vondst.

10 Badhuis in Coriovallum De inwoners van de Romeinse stad Coriovallum, op de plaats van het huidige Heerlen, gebruikten dit badhuis. Het is het grootste Romeinse gebouw van Nederland en verkeert in goede staat.

11 Villa Voerendaal In 1985 werd de grootste Romeinse villa van Nederland ontdekt in Voerendaal. De villa dateert uit de eerste eeuw en werd in de tweede en derde eeuw uitgebreid. Het complex fungeerde als een soort boerderij. Op het land werkten slaven. Er waren stallen voor het vee, huizen voor het personeel, en graanschuren en opslagkelders. In de derde eeuw is de villa verwoest, maar een deel is tot ca. 400 in bedrijf gebleven.

se hoofdgod Magusanus, die gelijkstond aan de Romeinse god Hercules. Het heiligdom is een van de grootste Gallo-Romeinse tempels ten noorden van de Alpen.

6 Ruitermasker Honderd jaar geleden kwam bij baggerwerk in de Waal bij Nijmegen dit ruitermasker boven water. Het is gemaakt van ijzer en voorzien van diverse lagen edelmetaal; het werd waarschijnlijk zowel in de strijd als bij triomftochten

gedragen. Op stadseiland Veur-Lent verrijst dit jaar een metershoge replica.

7 De Godenpijl van Nijmegen In 1980 werd in Nijmegen een blok van een godenpijl, een erezuil, gevonden. De pijl stamt uit 17 n.Chr. en was een ode aan Tiberius, die overwinningen op de Germanen had behaald. Ook Victoria, de godin van de overwinning, is afgebeeld. De vondst vormt het bewijs dat Nijmegen de eerste

Zo'n 1700 jaar geleden maakte een ruiter in de buurt van Utrecht goede sier met een uitzonderlijke helm. Het unieke exemplaar is nu in bezit van het Rijksmuseum van Oudheden.

DOOR JASPER DE BRUIN

EEN ROMEINSE RUITERHELM

De bronzen cavaleriehelm is in 1977 gevonden door amateurarcheologen, toen in de omgeving van Bunnik de A12 werd verbreed. Het werk vond plaats in de buurt van de locatie waar in de eerste tot en met de derde eeuw na Christus het Romeinse fort Fectio zich bevond, aan wat toen de hoofdloop van de Rijn was.

Om extra ruimte te maken voor de snelweg werden stukken van een oude oever van de Rijn metersdiep afgegraven. Daarbij doken archeologische vondsten op. Maar omdat die uit stortlagen in de rivierbedding afkomstig waren, vonden archeologen van die tijd dat ze geen duidelijke context hadden. Daarom besteedden ze er weinig aandacht aan. Een legertje vrijwilligers vond de vindplaats wel interessant. In de hopen grond langs de A12 verzamelden de liefhebbers duizenden – vaak heel bijzondere – vondsten. Daarbij maakten ze gebruik van metaaldetectoren. Dat was een nieuwe aanpak, want detectoren waren toen net in de winkel verkrijgbaar.

Veel vrijwilligers bewaarden hun vondsten decennialang. De collecties van de vrijwilligers werden wel onderzocht en geïnventariseerd door archeoloog Cor Kalee, maar bleven vaak privébezit. Sommige vondsten, waaronder de ruiterhelm, zijn aangekocht door het Rijksmuseum

van Oudheden. Het fort waar de eigenaar van de helm waarschijnlijk gelegerd was, was in de derde eeuw na Christus in steen gebouwd. Eromheen lag een flinke nederzetting. Samen vormden ze de grootste plaats langs de Romeinse Rijn in Nederland. Het fort was de thuisbasis van de ala I Thracum, een oorspronkelijk uit Bulgarije afkomstige ruitereenheid.

Frygische muts

De vorm van de helm is opvallend en heeft wel wat weg van een zogenoemde 'Frygische muts', die een iets afhangende punt had. In de Romeinse beeldende kunst werd dat soort mutsen vaak gebruikt om aan te duiden dat iemand uit het oosten kwam – uit Turkije, Roemenië of de Balkan.

De punt van de helm steekt licht naar voren en loopt uit in een fraai uitgewerkte adelaarskop. Dergelijke adelaarskoppen kennen we ook van een andere helm uit Nederland, uit Woerden. Ook een schaal uit Rijnsburg (eveneens te zien in het Rijksmuseum van Oudheden) is met een adelaar versierd.

De helm is kwetsbaar: hij is gemaakt van dun messing en is daarom vermoedelijk niet rechtstreeks op het hoofd gedragen, maar over een andere, gladde helm geschoven, als een soort decoratieve hoes. De twee helmen zaten waarschijnlijk aan elkaar bevestigd en de soldeersporen

Prachtig gerestaureerd
In Rijnsburg is deze Romeinse waterschaal uit de derde eeuw in stukken opgegraven. Hij is gebruikt om tijdens de maaltijd vingers en handen schoon te maken.

IN OUDE RIJNOEVER
Deze bronzen cavaleriehelm is in 1977 in Vechten gevonden door amateurarcheologen.

daarvan zijn nu nog te zien. De combinatie van een Frygische muts en een adelaar zou kunnen verwijzen naar de mythologische figuur Ganymedes, de zoon van de stichter van Troje (in huidige Turkije).

Sterrenbeeld

Ganymedes was een beeldschone jongeling. De oppergod Zeus liet zijn oog op hem vallen en in zijn verliefdheid vermomde hij zich als adelaar en ontvoerde hij de jongen. Als geliefde van Zeus werd Ganymedes benoemd tot 'schenker van

de goden' en later kreeg hij een plek aan de hemel als het sterrenbeeld Waterman, naast het sterrenbeeld Arend (adelaar). Daarom zou de helm symbolisch kunnen refereren aan de machtige oppergod Zeus, of zelfs aan (heimelijke) homoseksuele verlangens en liefde. Maar wat de drager van de helm werkelijk voor ogen had blijft ongewis.

Gezichtsmasker

Bij een helm als deze hoorde een gezichtsmasker. Dat ontbreekt in dit geval, en daarom is het lastig om meer te zeggen over de interpretatie en het oorspronkelijk uiterlijk.

Even werd gedacht dat het masker was gevonden toen in 1979 dicht bij de vindplaats van de helm met een metaaldetector een gezichtsmasker van messing werd ontdekt. Bij de toenmalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in Amersfoort werden helm en masker samengevoegd. Het is echter niet waarschijnlijk dat de vondsten bij elkaar horen; ze zijn immers los van elkaar aangetroffen, en niet op de oorspronkelijke plaats, maar in gestorte grond. Daarnaast past het maskertype stilistisch gezien eerder bij een ander soort cavaleriehelm, zoals de helm uit Woerden – niet met Frygische muts, maar wel met adelaar.

Wanneer we kijken naar voorstellingen van Ganymedes op militair beslagwerk uit Duitsland en Oostenrijk, zien we hem afgebeeld als een jonge krullenbol met halflang haar, zonder baardgroei of bakkebaarden. Precies die uiterlijke kenmerken heeft ook het gezichtsmasker van de beroemde Crosby Garrett-helm uit Engeland – ook met Frygische muts. Wellicht had onze helm uit Vechten een vergelijkbaar gezichtsmasker?

Uitzonderlijke vorm

Al met al is de helm uit Vechten een uniek stuk en wetenschappelijk gezien zeer interessant. Van de (slechts) vier ruitershelmen die in Nederland uit de derde eeuw bekend zijn, heeft geen andere deze uitzonderlijke vorm. Zo'n 1700 jaar nadat een ruiter van ala I Thracum er goede sier mee maakte in fort Fectio, is hij deze zomer te bewonderen als een van de topstukken in de tentoonstelling *Romeinen langs de Rijn* in Leiden.

SAMENGEVOEGD
De helm uit Vechten met een gezichtsmasker dat in de buurt is gevonden. Ze horen waarschijnlijk niet bij elkaar.

ADELAAR
Het masker past stilistisch eerder bij een helm als deze, die in Woerden is aangetroffen.

JONGE KRULLENBOL
Misschien hoort bij de helm uit Vechten eerder een masker als dit, met het gezicht van Ganymedes.

NIEUWE BEVINDINGEN

Van 23 april tot en met 30 augustus is in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden de tentoonstelling *Romeinen langs de Rijn* te zien. Een van de blikvangers is de ruitershelm uit dit artikel. In de aanloop naar de tentoonstelling is de helm grondig onder de loep genomen, samen met zijn vondstomstandigheden. Met mooie nieuwe bevindingen als resultaat.

Romeinen langs de Rijn, 23 april t/m 30 augustus 2020.
Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, Leiden
www.rmo.nl

AFBEELDINGEN: RMO; PROVINCIE ZUID-HOLLAND; ROB AMERSFOORT; RESTAURA BV, HEERLEN

Met een beetje mazzel en een scherpe blik kan iedere liefhebber sporen vinden van de Romeinse tijd. Deze tips helpen je op weg als amateurarcheoloog.

DOOR GEERTJE DEKKERS

Schatgraven

1 Waar mag ik zoeken?

Vraag om te beginnen altijd toestemming aan de eigenaar van de grond. Sommige locaties zijn bij voorbaat uitgesloten: monumenten en stukken grond die een gemeente heeft aangewezen als belangrijke vindplaats. Daar mogen alleen professionele organisaties opgraven. Kijk op de website van de gemeente of dat het geval is.

Zoek je met een metaaldetector, controleer dan in de Algemene Plaatselijke Verordening of dat mag, want sommige gemeenten hebben een verbod ingesteld, bijvoorbeeld vanwege de veiligheid. Zoek tot maximaal 30 centimeter diep en alleen op land; onder of op water zoeken is verboden en in moerassen ook. Echt graafwerk doe je in verenigingsverband, bijvoorbeeld bij archeologieclub AWN - zie awn-archeologie.nl. Verenigingen moeten hun plannen van tevoren melden bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

2 Ik heb iets gevonden. Wat nu?

Fotografeer de vindplaats en noteer duidelijk waar dat was. Context en locatie zijn essentieel om een archeologische vondst te duiden. Elke vondst van voor 1946 moet worden gemeld. Dat kan via portable-antiquities.nl. Breng de eigenaar van de grond op de hoogte. Als je een schat vindt - dat wil zeggen, meerdere vondsten die samen in de grond zijn gestopt - heeft hij of zij recht op de helft van de eventuele opbrengst.

3 Is mijn vondst echt een fibula/denarius / armband/enzovoort?

Ga naar portable-antiquities.nl, klik op 'Romeinse tijd' en typ linksboven 'fibula', of

welke andere zoekterm je ook wilt gebruiken. Soms levert een zoektocht een lange lijst op, bijvoorbeeld als je zoekt op 'armband'. Dan is het handig om in de linkerkolom het juiste materiaal aan te vinken, bijvoorbeeld glas. Op die manier wordt de zoektocht een stuk overzichtelijker.

Voor munten kun je het best op de homepage de tegel 'munten' aanklikken en vervolgens links op de pagina het veld 'muntsoort' gebruiken, en daar bijvoorbeeld 'as' of 'denarius' invullen.

4 Mijn vondst staat niet tussen de voorbeelden

Ga ook dan naar portable-antiquities.nl, klik op 'Romeinse tijd' en kijk van welk materiaal je vondst is gemaakt. Is het glas? Neus dan eens tussen de andere glazen vondsten. Vermoed je dat je een stuk gereedschap hebt gevonden, blader dan door die categorie enzovoort.

5 Helaas, ik heb echt geen idee wat ik in handen heb

Bezoek dan eens een ArcheoHotspot (zie archeohotspots.nl). Daar zitten kenners klaar om mee te denken. Je kunt ook navraag doen bij een gemeentelijke of provinciale archeoloog. Of contact opnemen met portable-antiquities.nl. Via deze site zijn experts te vinden.

EN, WAT IS HET?

Uit de Romeinse tijd is vooral metaal, glas en aardewerk over. Om je op weg te helpen met je onderzoek zie je hier een aantal veelvoorkomende voorwerpen.

METAAL

WISSELGELD

Boven een zilveren denarius met afbeelding van Severus Alexander uit de derde eeuw, gevonden in Asten. Onder een as (koperlegering) met daarop Tiberius, gevonden bij Tiel.

GLAS

AARDEWERK

Mantelspeld

Romeinen maakten hun mantel en andere kleding dicht met een fibula. De vorm ervan doet vaak denken aan onze veiligheidsspeld. Ze zijn in allerlei varianten bewaard gebleven, van heel eenvoudig tot rijkversierd. Vaak is de eigenlijke speld afgebroken en resteert alleen een steviger, gebogen deel. Lijkt je vondst op deze foto, dan heb je dus waarschijnlijk een fibula te pakken.

Haarnaald

Om hun haar op steken gebruikten vrouwen in de Romeinse tijd haarnaalden zoals dit exemplaar. De naalden waren vaak versierd en hadden géén oog. Daaraan is te zien dat ze niet werden gebruikt voor handwerk.

Munten

Denarius

Lijkt je vondst op een munt, is hij van zilver en denk je dat er een Romeins portret op staat? Goede kans dat je een denarius in handen hebt. Dat was tot ver in de derde eeuw na Christus de standaard zilveren munt in het Romeinse Rijk.

As

Heb je een munt gevonden en ziet hij eruit alsof hij van koper of brons is? Dan is het mogelijk een 'as'. Dat type munt werd rond het begin van de jaartelling overal in het Romeinse Rijk gebruikt.

Bijl

Gereedschap wil tijdens het werk nog weleens zoekraken of stukgaan, waarna de eigenaar het weggooit. Dat is mooi voor archeologen, die uit de Romeinse tijd onder andere veel bijlen vinden.

Armband

Op Nederlandse akkers vinden liefhebbers regelmatig blauw glas, dat vaak afkomstig is van sieraden. Een scherf als deze was ooit onderdeel van een armband.

Glanzende kommen en nappen

Romeinen gebruikten graag *terra sigillata*, roodbruin tot oranje aardewerk dat glanzend was gebakken. Soldaten die hier werden gelegerd, importeerden kommen, nappen en ander vaatwerk van dit type naar de Lage Landen.

CARVIUM AD MOLEM

In Herwen, gemeente Zevenaar, ligt een van de spannendste limeslocaties van Nederland. Hier stond een Romeins fort, een castellum, genaamd Carvium. De resten daarvan liggen hoogstwaarschijnlijk op de bodem van een moderne recreatieplas. Ze vormen een brede strook (bouw)puin waar de baggermachines niet doorheen komen. De naam van het fort bij Herwen kennen we onder meer dankzij de vondst van een grafsteen van een legionair, Marcus Mallius. Op die steen stond dat hij begraven was in Carvium ad molem, 'Carvium aan de dam'. Deze dam kennen we ook uit de klassieke literatuur. Vlak voor het begin van

de jaartelling liet generaal Drusus hem aanleggen op de toenmalige splitsing van Rijn en Waal. Het doel was om meer water naar de Rijn te laten stromen, zodat deze beter bevaarbaar werd. De Romeinse schrijver Tacitus meldt dat Julius Civilis, leider van de Bataafse Opstand, de dam in het jaar 70 weer vernielde. Het castellum was in elk geval tot eind derde eeuw bemand en mogelijk was het ook in de vierde eeuw in gebruik. In Herwen is als markering een replica van de grafsteen van Marcus Mallius geplaatst. De originele steen staat in Museum Het Valkhof in Nijmegen. Komend jaar wordt het castellum van Herwen op bijzonder wijze 'beleefbaar' gemaakt.

GRAFHEUVELS

KADE

HOUTEN CASTELLUM

KAMPDORP (VICUS)

AFBEELDING: MIKKO KRIEK

Speuren, voelen en beleven

Ook buiten de Romeinse periode kun je meedoen met speuren, voelen en beleven: pre-historie, bronstijd, ijzertijd, middeleeuwen en zelfs tot en met de tweede wereldoorlog. Dit is je kans om zelf mee te doen, want de AWN is er voor iedereen. Meld je aan via www.awn-archeologie.nl

Ben jij nieuwsgierig naar het verhaal onder de grond, wil je weten wat er in jouw regio gevonden is, en waar en hoe opgravingen plaatsvinden? Of wil je zelf meehelpen en opgravingsmateriaal door je handen laten gaan en onderzoeken om zo de geschiedenis te ontrafelen? **Word lid van de AWN** (Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie) en ontdek ons archeologisch erfgoed.

**AWN-leden ontvangen
4x per jaar het tijdschrift
Archeologie in
Nederland**

Wat je zelf ontdekt gaat veel dieper

www.awn-archeologie.nl

Volg ons op

Facebook (Archeologievrijwilliger)
Twitter (awn_archeologie)

AGENDA

Tijdens de Romeinenweek worden in heel Nederland verschillende activiteiten georganiseerd: rondleidingen, lezingen, workshops en nog veel meer. In deze agenda vind je een selectie. Kijk voor het complete programma op www.romeinenweek.nl.

Het oudste gebouw van Nederland

→ TENTOONSTELLINGEN – HEERLEN, LIMBURG

Het oudste stenen gebouw van Nederland staat in Heerlen. Deze eer komt toe aan het plaatselijke Romeinse badhuis, zo bewijst grondig wetenschappelijk onderzoek. Het is gebouwd tussen 63 en 73 na Chr. Daarnaast was de omliggende plaats van het badhuis, Coriovallum, belangrijker dan

tot nu toe aangenomen. Het Thermenmuseum biedt een mini-expositie over de resultaten van het onderzoek. En er is nog veel meer te zien: een vaste expositie met een gevarieerde collectie gebruiksvoorwerpen uit de Romeinse tijd en allerlei wisselende exposities. www.thermenmuseum.nl

3X ONTDEK DE OUDHEID

1 GRAAF MEE IN EZINGE
Op zondag 3 mei van 11.00 tot 16.00 uur organiseert Museum Wierdenland een Romeinen-dag. Ga met het hele gezin op pad en word een echte Romeinenkenner. Maak een hanger van opgegraven scherven en help graven als een echte archeoloog. Maak opdrachten en word onderscheiden met het officiële Romeinendiploma. Probeer ook eens de Romeinse gerechten en drankjes in het museumrestaurant. www.wierdenland.nl

2 SCHERVENONDERZOEK IN OLDENZAAL
Bij de ArcheoHotspot in het Palthe Huis ontdek je welke Romeinse voorwerpen zijn gevonden in Oldenzaal. Leer meer over het Romeinse schrift en help vrijwilligers bij hun schervenonderzoek. De activiteit vindt plaats op 25 & 30 april en 1 & 2 mei. www.palthehuis.nl

3 HOE LEEFDEN GERMAANSE BOEREN?
Bij de IJzertijdboerderij in Dongen leer je meer over het leven van Germaanse boeren. Toen de Romeinen voor het eerst het tegenwoordige Nederland binnenkwamen, ontmoetten ze hier allerlei Germaanse volkeren. Op 25 april & 2 mei beleef je in een gereconstrueerde ijzertijd nederzetting hoe deze mensen leefden en wat ze allemaal konden maken. www.ijzertijdboerderij.nl

Levensechte strijd

Wapendemonstraties door re-enactors

→ EVENEMENT, TENTOONSTELLING & WORKSHOP - DE MEERN, UTRECHT

Museum Hoge Woerd viert tijdens de Romeinenweek het Romeins Festijn. Dat staat volledig in het teken van de Romeinen en experimentele archeologie. Luister naar interessante lezingen of leer tijdens een rondleiding meer over de vele archeologische voorwerpen in het museum.

Het Romeins Festijn wordt op zondag 3 mei afgesloten met een slotspektakel. Daarbij zie je onder meer spectaculaire wapendemonstraties van re-enactors, kun je een soldatentraining volgen en tin gieten. Ook kun je genieten van een voorstelling of het museum verkennen.

www.museumhogewoerd.nl

→ EVENEMENT & TENTOONSTELLING
- ALPHEN AAN DEN RIJN,
ZUID-HOLLAND

Soldaten in het Archeon

Overal Romeinen! Tijdens de hele Romeinenweek is in het Archeon van alles te beleven. Aanschouw elke dag gladiatorengevechten, een tempelceremonie of andere Romeinse gebruiken en rituelen bij het badhuis. Bezoek de restauratiewerf van de Romeinse 'Zwammerdam-schepen' en bekijk de Romeinse muur van Albaniana.

www.archeon.nl

FEESTEN EN ETEN ALS EEN ROMEIN!

HET FORTFEEST CAESAR

Op zondag 29 april organiseert het Fort Museum Venlo het FortFeest Caesar (18+), geheel in het teken van de Romeinen. Er is

livemuziek op het FortPodium en er worden Romeinse hapjes geserveerd, met natuurlijk wijn. De deuren gaan open om 19.00 uur.

Venlo, Limburg
www.fortmuseum.nl

VERKLEED OP DE FOTO

Ga op 25 april in Museum Swaensteyn op de foto als Romein.

De een met een helm en een schild, de ander met een toga, lauwerkrans en sieraden. Een leuke activiteit voor jong en oud.

Voorburg, Zuid-Holland
www.swaensteyn.nl

HISTORISCHE KOOKWORKSHOP

Proef op zondag 26 april de Romeinse keuken tijdens de kookworkshop van

Historisch Kookatelier Eet!Verleden. Maak verschillende Romeinse hapjes, gebaseerd op historische recepten, en proef de bijzondere smaakcombinaties die de Romeinen maakten. Tijdens het koken leer je over de herkomst van de gerechten en de geschiedenis van de Romeinse keuken.

Nijmegen, Gelderland
www.eetverleden.nl

Overleef het verleden!

→ WORKSHOPS – EINDHOVEN

Tijdens de Romeinenweek staat het preHistorisch Dorp helemaal in het teken van overleven. We gaan aan de slag met de basisbehoeften van de mens: onderdak, eten, kleding en gezondheidszorg. Hoe regel je die zaken als je bent overgeleverd aan de natuur? Trek vooral niet je zondagse kleren aan en ontdek de skills van vroeger. Je leert de oudste én beste tips en trucs van onze overlevingsdeskundigen.

www.prehistorischdorp.nl

4X ARCHEOLOGIE

1 ARCHEOLAB IN MUSEUM HET VALKHOF

Op 26 april en 3 mei geeft een archeologische expert workshops in het ArcheoLab. Ga zelf aan de slag met eeuwenoude scherven en leer over de geschiedenis van Nijmegen.

www.museumhetvalkhof.nl

2 SCHERVEN PUZZELEN

De ArcheoHotspot in het Fort Museum laat bezoekers in de huid kruipen van een archeoloog. Op woensdagmiddag 29 april kunnen ze puzzelen met potscherven uit de Romeinse tijd in Nederland.

www.fortmuseum.nl

3 HELP MET ONDERZOEK

Nijmeegse archeologen hebben hulp nodig! Kom naar de ArcheoHotspot en onderzoek samen met de museumdocent archeologisch materiaal.

www.museumhetvalkhof.nl

4 AAN HET WERK ALS ARCHEOLOOG

Aan de rand van Leiden, bij de huidige wijken Roomburg en Meerburg, stond bijna 2000 jaar geleden het Romeinse fort Matilo, met daaromheen een kampdorp of vicus. Nieuwsgierig naar wat er bij archeologische opgravingen van dat dorpje zoal uit de grond is gekomen? In de Pop-Up ArcheoHotspot in het Rijksmuseum van Oudheden kan iedereen aan de slag samen met archeologen. Houd Romeinse vondsten vast en help mee met het tekenen, meten en wegen van aardewerk. Zo kom je van alles te weten over Leiden in de Romeinse tijd.

www.rmo.nl

Onthulling 'VIAduct kunstwerk met historie'

→ ONTHULLING & BEZICHTIGING – LANDGRAAF, LIMBURG

Op zaterdag 25 april wordt een unieke locatiemarkering onthuld aan het Landgraafse traject van het VIA Belgica-routepad. De Via Belgica was een 400 kilometer lange Romeinse

heirbaan tussen Boulogne-sur-Mer en Keulen. Ontdek op deze route onder andere een enorm grafmonument van een rijke Romeinse dame en militaire wachttorens.

www.vialinearecta.nl

WORD OOK EEN KLASSIEKE SCHOONHEID

Op donderdag 30 april organiseert het Fort Museum Venlo verschillende workshops, waarin je je eigen Romeinse verzorgingsproducten kunt maken, zoals je eigen scrub, handcrème of parfum. Alle producten bestaan uit 100 procent natuurlijke materialen. De workshops worden

begeleid door een gediplomeerd natuurgeneeskundige.

Venlo, Limburg

www.fortmuseum.nl

LEER MEER OVER DE WERELD VAN DE OUDHEID IN HET ALLARD PIERSON

In het Allard Pierson in Amsterdam is een grote afdeling te vinden over de Romeinen. Uit de Oudheid zijn er allerlei verhalen en

voorwerpen te zien uit Rome, Romeins Egypte én uit de zogenoemde Lage Landen, waaronder Nederland.

Tijdens de Romeinenweek zijn er rondleidingen, verhalen op zaal en workshops. Zo kom je bijvoorbeeld alles te weten over de Romeinse keuken.

Amsterdam, Noord-Holland

www.allardpierson.nl

→ LEZINGEN

DE REIS VAN EEN AMFOOR

Op zaterdag 25 april organiseert cultuurZIEN een lezing over de Romeinen en hun handelscultuur. Met de restanten van een amfoor als uitgangspunt duik je in de geschiedenis. Na de lezing is er gelegenheid om het Stedelijk Museum Kampen te bezoeken.

Kampen, Overijssel
www.cultuurzien.nl

DE ROMEINSE TEMPEL VAN MAREN KESSEL

Op zondag 26 april organiseert Museum Jan Cunen in Oss een lezing over de Romeinse tempel van Maren-Kessel. Drs. Will Brouwers vertelt aan de hand van opgravingen bij de Maas meer over dit onderwerp.

Oss, Noord-Brabant
www.museumjancunen.nl

Dagexcursie naar Allard Pierson Museum

→ HANDELSULTUUR, - AMSTERDAM, NOORD-HOLLAND

Op zaterdag 2 mei vanaf 09.30 uur organiseert cultuurZIEN vanuit Kampen een dagexcursie naar het Allard Pierson Museum in Amsterdam. Deelnemers bezoeken de

tentoonstelling Van Rome naar Romeins. De dagexcursie draait vooral om de invloed van de Romeinse wereld op de Noordelijke Nederlanden.
www.cultuurzien.nl

.....

→ RONDLEIDING - ELST, GELDERLAND

Onder de kerkvloeren

Wist je dat er onder de vloeren van de Grote Kerk in Elst fundamenten van twee Gallo-Romeinse tempels liggen? Het Tempel | Kerk Museum in Elst organiseert in de weekenden van 25-26 april en 2-3 mei rondleidingen door de kerk. Daarbij leer je meer over de zeer diverse geschiedenis van deze bijzondere plek. Voor kinderen is er op 25 april een speciaal programma, met spelletjes en opdrachten. Deze activiteit start om 10.30 uur.

www.tempelkerkmuseumelst.nl

OP AVONTUUR IN DE OOSTVAARDERS-PLASSEN

Tijdens de Romeinenweek organiseert Natuurbelevingscentrum de Oostvaarders twee spannende activiteiten. Ga op excursie door de natuur in een Ecomar en ontdek het Romeinse verleden van dit gebied. In het Natuurbelevingscentrum kun je met virtual reality de Romeinse tijd van de Oostvaardersplassen herbeleven of enkele Romeinse vondsten bewonderen.

Almere, Flevoland

www.oostvaardersplassenalmere.nl

De steengroeve in!

→ RONdleIDING- VOERENDAAL

Als je niet bang bent voor een beetje herrie en stof is deze rondleiding op 2 mei door de Kunradersteengroeve echt iets voor jou. Leer meer over deze unieke steensoort en ontdek waarvoor de Romeinen hem bijna 2000 jaar geleden gebruikten.

www.kunradersteengroeve.nl

TUINEN & BARAKKEN

Ga op 25 & 29 april en 2 mei mee met een van de rondleidingen van Hortus Populus. In de tuin staat een reconstructie van een Romeinse barak. Loop mee met de architect, die je vertelt over de bouw en het ontwerp van deze unieke reconstructie. Of wandel door de Romeinse tuin met een vrijwilliger die informatie geeft over kruiden en de manier waarop Romeinen die gebruikten.

Bodegraven, Zuid-Holland

www.duurzaambodegravenreeuwijk.nl

3X WANDELEN EN FIETSEN

1 FIETSTOCHT CASTELLUM MEINERSWIJK

Erfgoedcentrum Rozet organiseert op woensdag 29 april een fietstocht. Vanaf het erfgoedcentrum neemt gids Wim Smits je mee op een route door het Romeinse verleden van Arnhem en omstreken, met als hoogtepunt het Romeinse castellum in Meinerswijk. De fietstocht begint om 11.00 uur en duurt ongeveer twee uur.

www.rozet.nl/erfgoed

2 WANDELTOCHT MUNSTERGELEEN

Ga op 26 april mee met een wandeltocht door Munstergeleen en ontdek het verband tussen het gebied en de Romeinse geschiedenis. Langs de Geleenbeek is een wandelroute uitgezet die verschillende historische herkenningspunten aandoet. De tocht begint om 13.30 uur vanaf Peterstraat 1 in Munstergeleen.

www.ivn.nl/afdeling/munstergeleen

3 BIERVELDTOCHTEN VOOR DORSTIGE WANDELAARS

Door het hele land worden ook deze Romeinenweek weer Romeinse bierveldtochten georganiseerd. De wandeltochten volgen sporen van de Romeinse geschiedenis en eindigen bij een lokale brouwerij, waar de wandelaars kunnen genieten van een proeverij.

www.bierwandeltochten.nl

→ TENTOONSTELLING -
HEERLEN, LIMBURG

Villa Voerendaal

Nieuwste bevindingen onderzoekers

Tijdens de Romeinenweek is in de Vondst in Heerlen een tentoonstelling te zien van het Limburgs Museum: *Villa Voerendaal*:

Romeinse vondsten onder de loep. Daarin zijn de ontwikkelingen en bevindingen te bezichtigen van een lopend onderzoek naar de Romeinse Villa Voerendaal-Ten Hove. Maak kennis met de specialisten en leer meer over het onderzoek.

www.limburgsmuseum.nl

ROMEINEN- WORKSHOP IN NOORD-HOLLAND

Tijdens de Romeinenweek organiseert het Huis van Hilde in Castricum leuke Romeinenworkshops. Verkled je als Romein en

leer waarom de Romeinen bepaald niet vezot waren op Noord-Holland. Steek de handen uit de mouwen en ga aan de slag met Romeinse vondsten. En maak kans om een Romein of Germaan te ontmoeten. De workshops starten om 11.00 en 14.00 uur en duren ongeveer een uur.

www.huisvanhilde.nl

Speuren en knutselen

→ TENTOONSTELLING - LEIDEN, ZUID-HOLLAND

In de familietentoonstelling *Romeinen langs de Rijn* ontdekt jong en oud hoe mensen 2000 jaar geleden leefden langs de Nederlandse Rijn, die toen de noordelijke grens van het Romeinse

Rijk vormde. De verhalen van de mensen die langs deze grens woonden, worden nu voor het eerst samen in één tentoonstelling verteld.

www.rmo.nl

OOK LEUK VOOR KINDEREN

DOE LAB

In het nieuwe Doe Lab voor kinderen waan je je even Romein. Doe mee aan de verschillende activiteiten en leer hoe de Romeinen leefden en bouwden en waarmee ze betaalden. Naast de doe-activiteiten kun je ook originele museumstukken bekijken.
www.museumhetvalk-hof.nl

ONDERVRAAG EEN SOLDAAT

Museum Het Pakhuis in Ermelo organiseert kinderactiviteiten in Romeinse sferen. Kom op 25 april langs en doe mee met een workshop Romeins kruidenkaasje maken. Bekijk op 29 april hoe een archeoloog te werk gaat en ga op zoek naar het Romeinse marskamp. Speel op 30 april 'Ren je Rot' met een archeoloog. Luister op 2 mei naar de verhalen van een Romein-

Kinderworkshop Romeinen

→ WORKSHOP

Tijdens de leerzame, speelse en actieve Romeinenworkshop op 29 april vanaf 14.00 uur in Museum Swaensteyn leer je alles over de Romeinse stad Forum Hadriani, in het tegenwoordige Voorburg. Maak opdrachten, bezoek een waarzegster, speel Romeinse spelletjes en bewonderopgegraven objecten in de Romeinenzaal. Kom langs en geniet van de gezelligheid.

Voorburg, Zuid-Holland
www.swaensteyn.nl

TENTOONSTELLINGEN & VONDSTEN

VAN NEANDERTHALER TOT STEDELING

Bezoek tijdens de Romeinenweek de tentoonstelling *Van Neanderthaler tot Stedeling* van het Limburgs Museum. De tentoonstelling geeft een uniek overzicht van archeologische schatten uit de Limburgse bodem.

Venlo, Limburg
www.limburgsmuseum.nl

OVERZICHTSEXPOSITIE VIA LINEA RECTA

De stichting Linea Recta in Landgraaf organiseert van 2 t/m 28 mei een tentoonstelling over haar jarenlange bewustmakingstraject over de Romeinse geschiedenis van Landgraaf. De tentoonstelling in het 'Burgerhoes' laat foto's zien van belangrijke hoogtepunten uit het traject.

Landgraaf, Limburg
www.vialinearecta.nl

DE ARCHEOLOGIE VAN HALDER EN OMGEVING

Ervaar in Museum Romeins Halder op 26 en 28 april en op 3 mei de archeologie van Halder en omgeving. Bekijk een film en expositie over de prachtige lokale vondsten uit de Romeinse periode, zoals een pottenbakkersoven, een brandgraf, een waterput en nog vele andere bijzondere voorwerpen.

Sint-Michielsgestel, Noord-Brabant
www.romeinshalder.nl

WEEKEND IN HET ARCHEOLOGISCH DEPOT

Tijdens de Romeinenweek organiseert Stichting In den Scherminckel een Romeins weekend in het Archeologisch Depot van Bergen op Zoom. Op 2 en 3 mei zijn alle Romeinse vondsten, waaronder unieke, als offergaven gebruikte amforen, te bewonderen. Ga ook op de foto als echte Romein, speel Romeinse spellen, knutsel je eigen Romeinse gladiatorenhelm of help ons puzzelen met eeuwenoude scherven.

Bergen op Zoom, Noord-Brabant
www.scherminckel.nl

se soldaat en stel hem al je vragen.

www.hetpakhuisermelo.nl

MAAK EEN HELM OF MASKER

Kom tijdens de Romeinenweek knutselen, kleuren en speuren in het Rijksmuseum van Oudheden! Maak aan de knutseltafel een Romeinse helm of een masker. Er zijn kleurplaten voor de kleintjes en bakken vol kapla om zelf Romeinse villa's,

aquaducten en triomfbogen mee te bouwen. Wie is uitgeknutseld, kan het Romeinse bordspel *ludus* spelen of met een speurroute op zoek naar de Romeinen in de museumzalen. Deze activiteit is voor kinderen tussen 6 en 12 jaar oud.

www.rmo.nl

TEKENEN IN STUDIO RMO

In het tekenatelier Studio RMO sta je oog in oog met gipsen

replica's van de mooiste beelden van de oude Romeinen en Grieken. De kunstenaars uit de Oudheid konden namelijk waanzinnig goed beelden maken. En dat kun jij ook leren! Met het gratis Studio RMO-tekenblad bestuur je de beelden en ga je zelf als kunstenaar aan de slag. Deze activiteit is voora geschikt voor kinderen tussen 8 en 12 jaar oud.

www.rmo.nl

NURDIUS MAXIMUS: DOE-EXPO

Duik in het leven van Nurdus Maximus, een 12-jarige slungelige Romein die zeker weet dat hij later een held gaat worden. Hij is bekend van de boekenserie 'De dagboeken van Nurdus Maximus' van schrijver Tim Collins. In de speciale doe-expo van Museum Hoge Woerd leer je hem beter kennen.

www.museumhogevoerd.nl

Het Badhuis

25 april
3 mei

Bezoek het
oudste
gebouw van
Nederland!

Betreed voor het eerst
de opgraving en ontdek
de resultaten van het
4 jarige archeologische
onderzoek!

uitgelicht